תנ״ך · ראשונים · רלב״ג · כתובים

רלב"ג על נחמיה

רבנו לוי ב"ר גרשום [הרלב"ג]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רלב"ג על נחמיה

רבנו לוי ב"ר גרשום [הרלב"ג]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רלבג-על-נחמיה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 7
פסוק א 7
פסוק ג 7
פסוק ז 7
פרק ב 7
פסוק א 7
פסוק ב 7
פסוק ו 7
פסוק ז 7
פסוק ח 8
פסוק יג 8
פסוק יד 8
פסוק טו 8
פסוק יט 8
פרק ג 9
פסוק א 9
פסוק ג 9
פסוק ד 9
פסוק ה 9
פסוק ו 9
פסוק ז 10
פסוק ח 10
פסוק ט 10
פסוק יב 10
פסוק יד 10
פסוק טו 10
פסוק טז 10
פסוק יט 10
פסוק כד 11
פסוק כה 11
פסוק כז 11
פסוק כח 11
פסוק ל 11
פסוק לא 11
פסוק לב 11
פסוק לד 11
פסוק לה 11
פסוק לו 11
פרק ד 12
פסוק א 12
פסוק ב 12
פסוק ג 12
פסוק ד 12
פסוק ו 12
פסוק ח 12
פסוק ט 13
פסוק י 13
פסוק יא 13
פסוק יב 13
פסוק טו 13
פסוק טז 13
פסוק יז 14
פרק ה 14
פסוק ב 14
פסוק ג 14
פסוק ד 14
פסוק ה 14
פסוק ז 14
פסוק ח 14
פסוק ט 15
פסוק יא 15
פסוק יג 15

פסוק יד 15
פסוק טו 15
פסוק טז 15
פסוק יז 15
פרק ו 16
פסוק ב 16
פסוק ו 16
פסוק ז 16
פסוק ח 16
פסוק ט 16
פסוק י 16
פסוק יא 16
פסוק יב 16
פסוק טו 17
פסוק טז 17
פסוק יז 17
פסוק יח 17
פסוק יט 17
פרק ז 20
פסוק א 20
פסוק ב 20
פסוק ג 20
פסוק ד 21
פרק ח 21
פסוק ב 21
פסוק ג 21
פסוק ד 21
פסוק ה 21
פסוק ו 22
פסוק ז 22
פסוק ח 22
פסוק ט 22
פסוק י 22
פסוק יא 22
פסוק טו 23
פסוק יז 23
פרק ט 23
פסוק א 23
פסוק ג 23
פסוק ד 23
פסוק ה 23
פסוק ו 24
פסוק ז 24
פסוק יד 26
פסוק טו 26
פסוק טז 26
פסוק יז 26
פסוק יט 27
פסוק כ 27
פסוק כא 27
פסוק כב 27
פסוק כג 27
פסוק כח 28
פסוק כט 28
פסוק ל 28
פסוק לא 28
פסוק לב 28
פסוק לג 28
פסוק לד 29
פסוק לו 29
פרק י 29
פסוק א 29
פסוק כט 29
פסוק ל 29

פסוק לא 29
פסוק לב 29
פסוק לג 30
פסוק לד 30
פסוק לו 30
פסוק לז 31
פסוק לח 31
פסוק לט 31
פרק יא 31
פסוק א 31
פסוק ט 31
פסוק יא 31
פסוק טז 31
פסוק יז 32
פסוק כא 32
פסוק כב 32
פסוק כג 32
פסוק כד 32
פסוק כה 32
פסוק לו 32
פרק יב 32
פסוק א 32
פסוק ח 33
פסוק י 33
פסוק יב 33
פסוק יד 33
פסוק טו 33
פסוק יז 33
פסוק כ 33
פסוק כב 33
פסוק כד 33
פסוק כה 34
פסוק כו 34
פסוק כז 34
פסוק כט 34
פסוק ל 34
פסוק לא 34
פסוק לה 34
פסוק לו 34
פסוק לח 34
פסוק לט 34
פסוק מד 35
פסוק מה 35
פסוק מז 35
פרק יג 35
פסוק ג 35
פסוק ד 35
פסוק ו 35
פסוק ט 35
פסוק י 36
פסוק יא 36
פסוק יג 36
פסוק יד 36
פסוק טו 36
פסוק טז 36
פסוק יז 36
פסוק יט 36
פסוק כ 37
פסוק כא 37
פסוק כב 37
פסוק כה 37
פסוק כו 37
פסוק כז 37
פסוק כח 37

פסוק כט 37
פסוק לא 38

פרק א

פסוק א
דברי נחמיה בן חכליה וגו'. עד ויהי כאשר נבנתה החומה (ז' א'):

פסוק ג
וחומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש. אחשב שזה נעשה בעת חורבן בית ראשון כי לא בנו עדיין חומה לעיר ירושלים השבים מהגולה כי לא נתן להם רשות רק לבנות ביהמ"ק:

פסוק ז
חבול חבלנו לך. ראוי שתדע כי לא יזיק האדם לה' ית' בחטאו ובהשחיתו דרכו אך רשעו הוא לו לבדו והנה הטעם באמרו חבול חבלנו לך כטעם אמרו ואם לה' יחטא איש (ש"א ב' כה) כי האיש יהיה חוטא לה' כשיהיה חטאו בענין האלהות והאמונה וכן ההשחתה תהיה לה' כאשר יחטא בה לה' כמו ההשחתה שתהיה בענין ע"ז כאמרו פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (דברים ד' טז):

פרק ב

פסוק א
יין לפניו. ר"ל שכבר היה היין לפניו:

פסוק ב
אין זה כי אם רוע לב. ידמה שאמר לו זה על צד אהבה כאלו יאמר הנה זה הרוע בפנים הוא מהפעלות נפשי ובלי ספק אתה דואג על דבר מה ולזה ירעו פניך ולפי שזה המאמר היה אפשר שיובן שנאמר על דרך השנאה והכעס היה ירא נחמיה כי חמת מלך מלאכי מות:

פסוק ו
והשגל יושבת אצלו. היא אשתו המיוחדת לו למשגל:

פסוק ז
אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה. הנה שאל זה מפני כי שם צרי יהודה ובנימן ולזה שאל שיהיו הפחות מצווים מאת המלך שיעבירוהו בעברו בארצם לשמרו מכל אויב ואורב:

פסוק ח

לקרות את שערי הבירה אשר לבית. ר"ל לבית המקדש וידמה שקרוי שערי הבירה הוא האולם אשר לפני השער ולחומת העיר. ר"ל מה שיצטרך מן העצים לחומת העיר לקרות השערים:

פסוק יג

ואצאה בשער הגיא לילה וגו'. ידמה שהיה בחומה שער היו באים ממנו אל גיא בן הנום ואותו השער נקרא שער הגיא ושער האשפות היה השער אשר מוציאים ממנו הזבל חוץ לעיר יהיו שם אשפות ישימו שם הזבל. והנה עבר שם נחמיה בן חכליה בלילה לשער אם תהיה המלאכה גדולה לבנות החומה ולהעמיד שעריה כדי שיתישר מזה איך יתכן לו שיבננה ולזה עבר סביב כל חומת ירושלים עד ששב אל שער הגיא שנסע ממנו:

ואהי שובר בחומות ירושלים וגו'. ואהי חושב בחומות ירושלים אשר הם פרוצים ושעריה שאכלו באש כמה תכבד העבודה לבנות החומה ולהעמיד שעריה:

פסוק יד

ואעבור אל שער העין ואל ברכת המלך. ר"ל שכבר עבר אל השער אשר יבאו ממנו אל העין לשאב מים ואל שער כרכת המלך שהיתה שם ברכה שהיו משקים שם סוסי המלך והיו לוקחים משם מים אל המלך או היתה הברכה להשקות גן שלמה המלך. ואין מקום לבהמה לעבור תחתי. ר"ל שכבר נתקלקל הקרקע באופן שלא תוכל הבהמה לעבור אם לא ארד:

פסוק טו

ואהי עולה בנחל לילה. ר"ל במישור שהיה אצל החומה ואז הייתי מחשב ומעיין בחומה אם יש בה פרצות גדולות כדי שהעמוד על מלאכת החומה כמה תכבד:

פסוק יט

העל המלך אתם מורדים. ר"ל העל המלך אתם חושבים למרוד ולזה אתם מחזקים העיר כדי שלא יוכל למשול בכם והנה מתשובת נחמיה להם נתבאר שהם היו מבקשים לעזור להם בזה הבנין כמו שהיו אומרים במה שקדם וכמו שהשיב להם זורבבל אז (עזרא ד' ג') לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו. כן השיב להם נחמיה ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים. ר"ל שלא יעזרו בבנין ההוא מה שיהיה להם בו חלק בירושלים גם לא יתנו מהונם לעזור בזה מה שיחשב להם צדקם וגם לא יקדישו שם שום הקדש ישאר להם בו זכרון בירושלים ואפשר שנאמר כי לא אמרו לנחמיה זולתי אלו הדברים. ועל לעגם עליו אמר להם ובאר כי ה' ית' הוא יצליח דרכיהם כי הם עבדיו ולזה יקומו לבנות להשענם

על אלהי השמים שהוא אדון הכל שיסיר כל מונע מלפניהם וכאלו באר בזה המאמר שאין סנבלט וטוביה וחבריהם עבדי ה' ית' כמו שהם חושבים כי הם עובדים ע"ז עם עבדם ה' ית' ולזה אמר להם שהם מראים רוע לבבם כנגד ה' ית' כי תמיד היו משביתים המלאכה כאלו הרחיקו עצמם מהיות להם חלק וצדקה וזכרון בירושלים:

פרק ג

פסוק א

והנה זכר כי אלישוב הכהן הגדול ואחיו הכהנים בנו את שער הצאן וידמה שדרך השער ההוא היה נכנס הצאן לעשות הקרבנות וליתר הדברים אשר יצטרך אליהם ואמר שהמה קדשוהו ר"ל שהכינוהו כי בנו החומה מימינו ומשמאלו והעמידו דלתות השער ההוא ואמר שהם הכינוהו מצד אחד לבנות החומה עד מגדל המאה והנה המגדל ההוא לפי מה שאחשב בימי מלכי יהודה המגדל למאה אנשים ידועים בנוהו וישבו שם. ומצד אחד בנו החומה עד מגדל חננאל:

פסוק ג

המה קרוהו. ר"ל שעשו כמו אולם לפני השער להיות למחסה מזרם וממטר ליושבים שם:

מנעוליו. הם הכלים שסוגרים בהם הדלת:

ובריחיו. הם לחזק סגירת השערים נכנסים בלחי השער מצד זה ובלחי השני מצד השני מלחי אל לחי:

פסוק ד

ועל ידם החזיק. ר"ל אחז פועל הבניה והחזיק בה:

פסוק ה

והאדיריהם לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם. לעזור לו בזה הבנין או ירצה בזה שהתקיפים שבהם שלא היה יכול אדוניהם למשול בהם שיביאו צוארם בעבודתו שהם התנדבו בבנין החומה:

פסוק ו

ואת שער הישנה. ידמה שקרא שער הישנה השער הקדומה שהיתה בעיר ירושלים מקדם:

פסוק ז
אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר הנהר. ר"ל שאנשי גבעון והמצפה שהיו עירות לכסא תחת פחת עבר הנהר ולמושבו ולא היו תחת פחת יהודה ועם כל זה נכנעו לעזור לבנין החומה או אולי היה בית בירושלים בו כסא פחת עבר הנהר בבאו שם ובנו החומה לבית ההוא:

פסוק ח
בן חרהיה צורפים. ר"ל שהיו צורפים הוא ואביו או היה בן צורפים כמו שזכר אחר זה בחנניה שהוא בן הרקחים:
ויעזבו ירושלים. ר"ל בנו וחזקו:

פסוק ט
שר חצי פלך ירושלם. ר"ל שר חצי מחוז ירושלים:

פסוק יב
הוא ובנותיו. ידמה שבנות שלום עזרוהו בבנין או שב כנוי בנותיו אל הפלך והנה היו לירושלים בנות כמנהג העירות הגדולות:

פסוק יד
בית הכרם. הוא שם עיר:

פסוק טו
הוא יבננו ויטללנו. ר"ל הוא יבננו ויקרה אותו:
ברכת השלח לגן המלך. ר"ל ברכה ישקו ממנה גן האלנות והיתה ג"כ לגן הירקות למלך בעת מלכי יהודה:
ועד המעלות היורדות מעיר דוד. הנה מציון שהיא עיר דוד היו יורדות מעלות עד חומת ירושלים ועד המקום ההוא בנה שלון את החומה:

פסוק טז
עד נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה ועד בית הגבורים. ר"ל שמצד אחד בנה החומה עד נגד קברי דוד וזה היה מן החומה עד הברכה העשויה אצלה ומצד אחר בנה החומה עד בית אחד היו יושבים בו הגבורים אשר לדוד ונקרא בית הגבורים:

פסוק יט
מנגד עלות הנשק המקצוע. ר"ל מנגד המקום שיעשו בו כלי נשק והם כלי זיין כל המקצוע ההוא יקראו מקצוע כי היתה שם פנה וזוית אצל שני ראשיו ויאמר שהיא מדה שנית ר"ל שהיה מה שבנה שוה למה שבנה הקודם לו:

פסוק כד
עד המקצוע ועד הפנה. ר"ל שהם בנו עד המקצוע ועד הפנה הסמוכה לו:

פסוק כה
אחריו פדיה בן פרעש. אחשב שהוא דבק עם הכתוב אחריו והנתינים היו יושבים בעופל והרצו בו כי פדיה בן פרעש והנתינים שהיו יושבים בגובה העיר בנועד נגד שער המים למזרח ועד נגד המגדל היוצא:

פסוק כז
חומת העופל. היא חומת המקום הגבוה שבעיר:

פסוק כח
שער הסוסים. הוא השער שבו יכנסו ויצאו הסוסים:

פסוק ל
נשכתו. הוא כמו לשכתו והוא חדר אחד:

פסוק לא
בן הצורפי. הוא כמו הצורף ותהי' היו"ד נוספת או הוא חסר מ"ם ויהי' הרצון בן הצו':

פסוק לב
החזיקו הצורפים והרוכלים. כבר זכרם בפסוק הקודם:

פסוק לד
מה היהודים האמללים עושים וגו'. ר"ל מה היהודים החלשים עושים:
היעזבו להם. ר"ל היחזקו להם העיר היזבחו זבחים בשמחתם אחר השלימם החומה. היכלו וישלימו זה הבנין ביום שהם עסוקים בו. ואמר זה להעיר כי אם לא ישלימו ביום ההוא לא יועיל להם כי למחרת היום יבואו עליהם צריהם וישחיתו את אשר בנו. היתכן להם שיחיו את האבנים שהם בגלי העפר להשיבם בחומה והמה שרופות ונפרצות. ואמר לשון חיים באבנים לפי שהשרפה תכלה לחותם הטבעי אשר היתה בו הויתם ועמידתם ולזה תדמה השרפה בהם למות כי הסירה מהם המהות אשר היו בו אבנים:

פסוק לה
אם יעלה שועל. אמר זה לפי שהשועל חלש ומאוחר התנועה:

פסוק לו
ותנם לבזה בארץ שביה. ר"ל שיבזום בוזזים בארץ שינהגום שם בשבי:

פרק ד

פסוק א

ארוכה. רפואה:

כי החלו הפרצים להסתם. ר"ל כי החלו המקומות הפרוצים להסתם:

פסוק ב

ולעשות לו תועה. ר"ל לעשות לעם ירושלים תועה שיתעו אותם שלא ידעו שהם רוצים להלחם בהם ולא ישמרו מהם ויהרגום בזאת התחבולה כי בזולת זאת התחבולה לא יוכלו להם כי הם רבים ועמהם גם כן יד המלך:

פסוק ג

ונעמיד משמר עליהם. ר"ל חיל שהיו שומרים מהם או צופים לראות אם יבואו כדי שנהיה מוכנים להלחם בהם:

פסוק ד

כשל כח הסבל וגו'. ר"ל חלש כח נושא המשא על כתפיו והעפר הרבה ויקשה לבנותו:

ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה. כי אמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום ונבעל בזה האופן את המלאכה וזאת היא התועה שאמרו צריהם לעשות להם:

פסוק ו

עשר פעמים. פעמים רבות:

מכל המקומות אשר תשובו עלינו. ר"ל מכל המקומות אשר תשובו עלינו להתחבא שם לקום עלינו הודיעונו אלו היהודים והנה אמר תשובו לנקבות נסתרות כמו שאמר ותקרבו לנקבות נסתרות אמר ותקרבו עצמות (יחזקאל ל"ז ז'). ואולם אמר תשובו כי כשהיו רואים במקום אחד שלא השיגו מבוקשם היו שבים למקום אחר וכן מקום אחר מקום וכאשר ידעתי המקום אשר אמרו להתחבא שם העמדתי מהמקומות התחתים והשפלים אשר אצל המקום ההוא אנשים בצחיחי הסלעים גבוהים מאד שיודיעו לנו בבוא צרינו והעמדתי העם מוכנים להלחם עליהם למשפחות עם כלי המלחמה. והנה העמידם למשפחות כי אנשי המשפחה כשיהיו יחד יתחזקו מאד כל אחד בעד אנשי משפחתו ויעזרו זה את זה עזר נפלא:

פסוק ח

החורים. השרים ומתאר אותם בלובן מצד שמחתם כמו שמתאר בעלי היגון בשחרות אמר למה קודר אתהלך (תהלים מ"ג ב') בל יתיצב לפני חשכים (משלי כ"ב כ"ט):

פסוק ט
ויפר האלהים את עצתם. ר"ל שמן אז לא חשבו להלחם בנו ולזה שבנו כלנו אל החומה אך היו נשמרים מהאויבים באופן שזכר אחר זה:

פסוק י
וחצים מחזיקים והרמחים. הוא"ו נוספת והרצון בו וחצים מחזיקים הרמחים כמו שאמר אחר זה וחצים מחזיקים ברמחים:
המגנים והקשתות והשריונים והשרים אחרי כל בית יהודה. ר"ל שכבר היו נושאים להם אחריהם המגנים והקשתות והשריונים והיו שם גם כן השרים מוכנים להלחם אם יצטרך:

פסוק יא
והנושאים בסבל עומשים. ר"ל הנושאים המשאות שעומסים אותם בסבל על כתפיהם והנה הסבל הוא כמו כסת קטן ישימו עליו המשא:
השלח. הוא החרב שיכו בו במלחמה אשפאד"ה בלע"ז:

פסוק יב
והתוקע בשופר אצלי. לתקוע בשופר לקבץ העם אליו כשיצטרך:

פסוק טו
מעלות השחר עד צאת הכוכבים. הנה מרב שקדם על המלאכה היו עושים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים והנה זכר אחר זה שכל זה הזמן יקרא יום אמר והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה והיה זה כן כי המיוחדת שבסגולות השמש היא שהוא הכוכב אשר אורו יזהיר שאר הכוכבים ובהיות הענין כן והיה מבואר שהשמש הוא סבת היום הוא מבואר שכל מה שיחזק אורו להסתיר הכוכבים ראוי שיקרא יום ואולם בעלית השחר יקרא יום אף על פי שהכוכבים נראים לפי שהאור ההוא עם שהוא מהשמש הנה הוא הולך וחזק ועוד שהאדם נעתק אז מהחשך אל האור וימשול מפני זה לראות המוחשים יותר ממה שימשול על זה בתחלת הלילה כשיהיה עדיין קצת אור השמש בפאת מערב וזה מבואר מאד. והנה צאת הכוכבים יקרא כשיראו שלשה כוכבים כי מה שבארנו בשרשים הכוללים שהקדמנו לבאור התורה ומזה המקום למדנו שכל זה הזמן אפשר שיקרא יום אלא שהיום יאמר בעצמות וראשונה על זמן עמידת השמש על הארץ:

פסוק טז
והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה. ר"ל כי בלילה היו לנו משמר לשמר מהאויבים והיום היו עושים מלאכת החומה:

פסוק יז
איש שלחו המים. ר"ל שלחו הפשט בגדיו והרצון בזה שהפשט בגדי איש ואיש ממנו הוא אל המים אם לעבור המים או לנקות הבגדים מהזיעה. או ירצה בזה שאפילו בעברנו המים יהיה כל איש ממנו עם שלחו ר"ל עם חרבו:

פרק ה

פסוק ב
בנינו ובנותינו אנחנו רבים. ר"ל אנחנו מגדלים וזנים אותם כטעם ותרבי ותגדלי (יחזקאל ט"ז ז') ולזה נצטרך לדגן יותר כדי שיספיק לנו ולהם. או יהיה הרצון בזה אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו:

פסוק ג
עורבים. ר"ל אנחנו מוכנים לתת לערבות בעד פרעון הדגן שלא נמות ברעב כל קרקעותינו:

פסוק ד
למדת המלך. ר"ל לפרוע מנת המלך והוא קרוי מנדא בלשון ארמית והרצון בזה לוינו כסף מהיהודי' לפרוע מנת המלך ובעבור זה גם כן משכננו שדותינו וכרמינו:

פסוק ה
והנה אנחנו כובשים את בנינו וגו'. ר"ל שאנחנו מוכרחים לכבוש בנינו ובנותינו לעבדים למכרם בעבור פרעון המלוה:

פסוק ז
משא איש באחיו אתם נושים וגו'. ר"ל האם אתם מלוים איש באחיו שימכר לו לעבד בעבור המלוה:
ואתן עליהם קהלה גדולה. ר"ל קבצתי עליהם קהל גדול ישמעו הדברים כדי לביישם:

פסוק ח
ואמרה להם אנחנו קנינו וגו'. ר"ל אנחנו קנינו אחינו הנמכרים לגוים בכל כחנו כאשר השיגה ידינו להוציאם מהעבדותו גם אתם תוסיפו למכרם לגוים כדי שנצטרך לשוב לקנותם האם זה דבר ראוי הלא על הראשונים נצטערנו ואתם באים להוסיף עליהם ושתקו ולא מצאו דבר שיוכלו לענות אותו על זה:

פסוק ט
ויאמד להם נחמיה לא טוב הדבר אשר אתם עושים הלא ביראת אלהינו אם תהיה על פניכם תלנו ותסורו מחרפת הגוים אויבינו שהם מושלים בנו והרצון בזה אם תשלחו אלו העבדים ותקראו להם דרור וגם ה' יתברך יקרא לכם דרור מעבדות הגוים וחרפותיהם כמו שאמר ירמיה (ל"ד):

פסוק יא
ומאת הכסף. ידמה שלא אמר ומאת הכסף כי אם על צד המשל כי כזה ירצה שיעזבו המשא אם היה יותר ממאה כסף או פחות:

פסוק יג
גם חצני נערתי. ר"ל בגדי חצני והם הבגדים שעל הזרוע נערתי להוריד מהם האבק והעפר שבהם ולא ישאר מהם בהם דבר:
ככה ינער האלהים וגו'. זאת הקללה היא על צד המשל שלא ישאר לאיש ההוא דבר מבני ביתו ומעמלו וקניניו וככה יהיה משולל וריק מהם:

פסוק יד
פחם. הוא כמו פחה:
לחם הפחה לא אכלתי. ר"ל שלא לקחתי מהעם הלחם שהיה ראוי לפחה לקחת מהם:

פסוק טו
ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף וגו'. ר"ל אחר שלקחו מהם כסף שקלים ארבעים לשנה או לחדש או לשבוע והוא היותר נראה היו לוקחים עוד בעבור לחם ויין שיספיק להוצאתם גם נעריהם של פחות הראשונים שלטו על העם להכביד עוד עולם:

פסוק טז
וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי. לתשלימה בכל עז והתעסקתי בענינה:
ושדה לא קנינו. יצא ממנו לחם חקי כדי שלא נצטרך לטרוח בעבודת השדה:
וכל נערי קבוצים שם על המלאכה. להחזיק בה:

פסוק יז
והיהודים והסגנים וגו'. ר"ל כי על שלחני היו אוכלים תמיד מאה וחמשים איש מהיהודים הסגנים והשרים ועוד היו על שלחני כל הבאים אלינו מן הגוים אשר סביבותינו והנה ההוצאה שהייתי עושם בזה היא גדולה כי בכל יום היה מתוקן למאכלנו שור אחד ושש צאן ברורות ונבחרות ועופות נתקנו לי:

ובין עשרת ימים. היה מתמלא אוצר היין לשים בכל כליו יין לרבוי שתיית היין ועם כל זה לא רציתי לקחת מהעם הלחם הראוי לתת לפחה:

פרק ו

פסוק ב

ונועדה יחדו בכפרים בבקעת אונו. ר"ל באחד מהכפרים אשר בבקעת אונו וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים י"ב ז') ר"ל באחת מערי גלעד:

פסוק ו

בגוים נשמע וגשמו אומר. ר"ל בגוים נשמע זה הענין וגשם המערבי מספר שכן הוא שבגוים נשמע זה הקול:

פסוק ז

ועתה לכה ונועצה יחדו. היה מראה לו שהוא אוהבו ולזה שלח לו שיקחו עצה בזה יחדו קודם שישמע למלך כדברים האלה ויעשה לו רעה:

פסוק ח

כי מלבך אתה בודאם. ר"ל אתה מוציאם מלבך ומחדשם כי לא נשמע זה בגוים:

פסוק ט

ועתה חזק את ידי. אין אמרו חזק צווי אלא הוא מקור והרצון בו שהם מכונים להרפות ידינו מן המלאכה ועתה תתחזק ידי במה שדמו להרפותה באלו הכזבים:

פסוק י

והוא עצור. ידמה שהיה נסגר בחדרו ונמנע מלצאת חוץ כמנהג המתבודד להגיע אליו הנבואה:

ויאמר נועד אל בית האלהים וגו'. הנה נתן לו זאת העצה על פי הנבואה לפי מה שאמר לו כדי שיאמין לדבריו להועד אל תוך ההיכל כדי שלא יהרגוהו בלילה ההוא:

פסוק יא

ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי. אמנם אמר זה לפי שיש שם עונש מיתה למי שיכנס שם שלא לצורך עבודה באמרו (יקרא ט"ז ב') ואל יבא בכל עת אל הקדש וגו':

פסוק יב

ואכירה והנה לא אלהים שלחו וגו'. כבר הכרתי אז שלא שלחו לי אלהים כאשר דבר עלי דבר הנבואה הזאת כי נבואת שקר היתה וטוביה וסנבלט שכר אותו כל אחד מהם שיאמר לי זאת הנבואה של שקר והוא אמר אותה בעבור שהוא שכור בעבור שאירא

מדברי זאת הנבואה ואעשה כדבריו להכנס תוך ההיכל ולסגור דלתות ההיכל וחטאתי לה' והיה לטוביה ולסנבלט זה הענין להמציא עלי שם רע למען יוכלו לחרפני על עברי דברי התורה:

פסוק טו

לחמשים ושנים יום. ר"ל שמעת התחילו בבנין החומה עד שנשלמה לא היו כי אם חמשים ושנים ימים:

פסוק טז

ויפלו מאד בעיניהם. הוא כמו ויפלאו כי זה הענין היה להם פלא עצום איך נשלמה מלאכה גדולה כזאת במעט זמן:

פסוק יז

גם בימים ההם מרבים חורי יהודה וגו'. ר"ל שכבר היה לנחמיה עוד מהמונעים בבניתו החומה כי בימים ההם שהיתה נבנית היו חורי יהודה מרבים לשלוח תמיד אגרותיהם לטוביה שהיה מתנגד בבנית החומה ואגרות טוביה היו באות להם תמיד:

פסוק יח

כי רבים ביהודה וגו'. כי הוא היה חתן לשר גדול מיהודה ובנו גם כן היה חתן לשר אחר ואף על פי שהיה טוביה מהשמרונים לא טהר זה החתון שהיה להם עמו כי בנות היהודים היו בביתו ומה שטהר עזרא הוא הנשים הנכריות שלקחו היהודים:

פסוק יט

גם טובותיו היו אומרים לפני. ר"ל גם הצלחותיו היו אומרים לפני ליראני ודברי שהייתי מדבר כנגדו היו מוציאים לו ר"ל שהיו מודיעים אותם לו וכבר שלח טוביה אגרות ליראני כדי שאמנע מבנין החומה ועם כל זה היה מאת ה' שנשלם ענינה במעט זמן. הנה זה הוא שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו פירושה פה. ואולם התועלו' המגיעים ממנה הם אלו. התועלת הראשון הוא במדות. והוא שראוי לכל אדם לחקור לפי מה שאפשר מהמקרים אשר לאוהביו כי מזה יתישר לנתינת העצה להם על הרע שלא יגיע ועל הטוב שיגיע ביותר שלם שאפשר. הלא תראה כי מפני שחקר נחמיה מהיהודים איך הם ומירושלים נתישר הדבר שעלתה ארוכה לחומת ירושלים ושנתישר מאד ענין ישראל אל הטוב. התועלת השני הוא להודיע שהוא ראוי לבכות ולהתאבל לצום ולהתפלל ולהתודות לה' יתברך להעביר הרע כמו שמצאנו שעשה נחמיה בזה המקום להשיג מזה ביום ההוא בנינו וכבר קדם זכרון התועלת הזה במקומות רבים. התועלת השלישי הוא להודיע שכאשר השיג דבר מה מהשליט אין ראוי לו שיקצר

מלשאול ממנו הדברים ההכרחים להגעת התכלית ההיא. ולזה תמצא כשהשיג נחמיה מהמלך לבנות העיר קברות אבותיו שהיא חרבה ולהקים שעריה אשר אכלו באש לא בוש מהמלך מלשאול ממנו הדברים ההכרחים לו להשיג בהם זה התכלית והם. שיתנו לו אגרות לפחות עבר הנהר שיעבירוהו עד בואו אל ארץ יהודה. ואגרת אל אסף שומר הפרדס אשר למלך לתת לו עצים לקרות שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר יבא אליו וידמה גם כן שהמלך שלח עמו חיל ופרשים לבקשתו כדי שיהיה יותר נשמר מכל אויב ואורב. התועלת הרביעי הוא להודיע שמי שיש לו לעשות מלאכה מה ראוי שיתבונן תחלה במלאכה מה היא כדי שיוכל להתישר בקלות איך יתכן יותר שישלם העשותה. ולזה תמצא שספר שקודם שהשתדל נחמיה בבנין החומה רצה לראות המלאכה הצריכה בבניתה מה היא ולזה הלך סביב העיר כלה לראות פרצות החומה עמה הם. התועלת החמישי הוא להודיע שמי שיש לו לעשות מלאכה ויירא ממתנגדים לו בה ראוי לו שישתדל על ענינה בהסתר רב בדרך שלא יודע למתנגדים לו עת תשלם כלה או קצתה. ולזה תמצא שספר כי נחמיה היה בירושלים ימים שלשה ולא הסתכל עדיין בדבר החומה כדי שלא ירגישו צרי יהודה ובנימין כי על זה בא וישתדלו עם המלך להיות לו לשטן ובלילה הלך עם מעט אנשים לעיין החומה ופרצותיה ולא היתה עמו בהמה כי אם הבהמה אשר הוא רוכב עליה כדי שלא ירגישו בזה ויודיעו זה קצת היהודים שהיה להם חתון עם צרי יהודה ובנימין לצריהם. ולזאת הסבה תמצא שכאשר משך נחמיה לב השרים והסגנים אליו בזה הבנין שם בכל חלקיה פועלים רבים בדרך שתשלם במעט זמן לא יתכן בו שיוכלו צרי יהודה ובנימין להגיע אל המלך להשתדל עמו לכתוב שטנה על דבר בנין החומה. ולזה תמצא כי צרי יהודה ובנימין היו משתדלים להשבית המלאכה בדרך שיוכלו להגיע הדבר אל המלך ולהביא שטנה ממנו בבנינו קודם שתשלם ולא שמע אליהם נחמיה להשבית המלאכה כי ידע התכלית אשר אליו היו פונים עד שעם פחדם מהמלחמה לא שבתה המלאכה כי היו כלי מלחמתם אצלם בעודם מחזיקים במלאכה וגם לא היו נחמיה ורעיו פושטים בגדיהם. והנה הורה על רוב זריזותם בזאת המלאכה שכבר השלימוה בחמשים ושנים יום. התועלת הששי הוא לבאר אופן השגחת ה' יתברך בעבדיו כי כשעלה על לב צרי יהודה ובנימין לעלות למלחמה עם עושי המלאכה במרמה ובתחבולה שלא ירגישו בהם עד שיהיו עליהם סבב ה' יתברך שנודע זה להם כפעם בפעם ונשמרו מהם לא אחת ולא שתים אך פעמים רבות עד שיהיה זה סבה שלא פנו אל זה עוד צרי יהודה ובנימין בראותם כי האלהים עם עושי המלאכה. התועלת השביעי הוא להודיע כי כבר יקרא יום באופן מעלות השחר עד צאת

הכוכבים ואם היה שיאמר באמתות ובקדימה על זמן היות השמש על הארץ ולזה נלמד מזה המקום כי הדברים שיחויב עשותם ביום לפי משפטי התורה אם נעשו אחר עלות השחר יצאו העושים אותם ידי חובתם כי זמן עשית המלאכות יכלול בצד מה מעלות השחר עד צאת הכוכבים כמו שנתבאר בזה המקום שאמר שהם עושים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואמר אחר זה והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה. התועלת השמיני הוא להודיע שמי שיצטרך לחסד מה מה' יתברך שינהג הוא בתבונה דומה למה שמבקש מה' יתברך כי הוא משלם מדה כנגד מדה על כל מעשי האדם וישיב לו גמולו במה שידמה לתבונה הטובה ההיא שהתנהג בה ולזה תמצא כי מפני שהיו צריכים יהודה ובנימין לחסד רב מה' יתברך והוא שיוציאם מהעבדות אשר הם בו ושישיב להם ארץ נחלתם ושלא יפרע מהם מה שנתחייבו לו מהעונש בעונותיהם ובעונות אבותם הסכים נחמיה שיעזבו לאחיהם המשא אשר הם נושים בהם ושדותם וכרמיהם ובתיהם ושישלחו עבדיהם חפשים. ר"ל שלא יכבשו בניהם ובנותיהם בחובם לעבדים. ולזה אמר להם נחמיה הלא ביראת ה' תלכו מחרפת הגוים אויבינו כמו שבארנו ומפני זה נתרצו כלם בזה הענין. התועלת התשיעי הוא להודיע שכאשר השיג האדם מה דבר טוב תקשה ההסכמה עליו אך בשכלו הניע הלבבות ומשך אותם אל ההסכמה בו הנה ראוי לו אז שהוא עת רצון שיקשרם באופן שלא יוכלו להשיב אחור זה הדבר כאשר תשיגם החרטה בו. ולזה תמצא כי אחר שהעיר נחמיה לב העם לעזוב המשא אשר הם נושים באחיהם בדרך שלא היה יכול לחשדו אחד מהם כי גם הוא ואשר עמו עזבו גם עם המשא אשר הם נושים בהם וראה שכבר הסכימו כלם על זה הנה מהר בעת רצון להשביעם לעשות כבר הזה גם קבלו עליהם אז קללה קשה אם לא יקימו את הדבר הזה. התועלת העשירי הוא להודיע טוב נפש נחמיה אשר בעבורו הצליח ה' יתברך מעשיו כי הוא לא רצה לקחת לחם הפחה ולא לקח מהעם מאומה עם רוב הוצאתו שהיה מוציא ומבזבז ומאכיל רבים מהיהודים על שלחנו. ולא נהג שררה בעצמו בענין בנין החומה כי גם הוא היה טורח שם תמיד עד שלא היה פושט בגדיו. התועלת האחד עשר הוא להודיע שהמנהיג הטוב שירצה למשול בלב העם להניע אותם אל הטוב ראוי שימשך לבבם בהטבתו להם כי אז יכנעו כלם למצותו. ולזה תמצא כי נחמיה מפני שרצה להניע ישראל אל הטוב כדי שתדבק בהם השגחת ה' יתברך היה מאכיל על שולחנו הסגנים ויהודים רבים הם ראשי עם כדי שיהיו יותר מוכנים להכנע למצותיו לטוב להם ולזה גם כן היה מטיב לעם ועזב המשא אשר היה נושה בהם מצורף לזה מה שנמשך מזה מהטוב שעשו גם כן שאר היהודים שהיו נושים באחיהם. התועלת השנים עשר הוא להודיע שאין ראוי

לאדם שיאמין בקלות הדברים המסופרים לו באופן שיניעהו זה לעשות מה שאפשר שיהיה בו לו נזק מה גופי או נפשי ואף על פי שיאמר המספר שהוא מגיד אותם לו על פי הנבואה כשהיה אפשר שיעידו לו הדברים בעצמם שאינם כן. ולזה תמצא שספר שלא האמין נחמיה לאגרות ששלח לו סנבלט להועץ יחד על מה ששלח לו מדבר הקול אשר נשמע בגוים כי הוא חושב למרוד הוא והיהודים אשר עמו ולא הסכים מפני זה ללכת להועץ עמו יחד בעבור ששער כי על צד התחבולה שלח לו זה סנבלט למען יאמין לו ללכת להועץ עמו ויהרגנו שם. ואע"פ שכבר הפחידהו שמעיה על פי הנבואה ואמר לו שאם לא ימלט אל ההיכל הנה הלילה באים צרי יהודה ובנימין להרגו לא האמין לדבריו לחטא לה' כי שיער שאין זו נבואה אמיתית מפני מה שאמר שיועדו יחד אל תוך ההיכל כי אם נודה שיהיה מותר זה לנחמיה מפני הסכנה למה יותר זה לשמעיה. ועוד כי אין לה' יתברך מעצור להושיע עבדיו בזולת החטא הנפלא הזה. ולזה שיער נחמיה כי זאת הנבואה היתה נבואת שקר ושכבר שכרו סנבלט וטוביה לומר כן כדי שיהיה זה לשם רע לנחמיה. גם לא האמין לדברי נועדים ויתר הנביאים אשר היו מיראים אותו. אבל כל מה שמיראים אותו היתה ידו מתחזקת והיה זה סבה לשלמות החומה במעט זמן:

פרק ז

פסוק א

ויהי כאשר נבנתה החומה עד סוף הספר. ויפקדו השוערים וגו' ר"ל ששם הלוים על פקודותם קצתם שוערים וקצתם משוררים:

פסוק ב

ואצוה אל חנני אחי וגו'. שיהיו הם השוערים לפתוח ולסגור כי זה חנניה הוא איש אמת והוא ירא אלהים יותר מרבים מן האנשים ולזה בטחתי בו להפקיד בידו זאת המלאכה עם אחי:

פסוק ג

ואומר להם לא יפתחו. שערי ירושלים (בבקר) עד חום השמש מפני יראת האויבים ובעוד שהאנשים עומדים טרם ישכבו יסגרו הדלתות ויאחזו אותם עם הבריחים. ובלילה יעמודו אלו השנים משמרות יושבי ירושלים:

איש במשמרו. כאלו תאמר שאנשים כך וכך ישמרו הלילה אלו המבואות אשר הם נגד ביתם וכן בכל העיר:

פסוק ד

והנה היתה העיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין שם בתים בנוים יוכלו להביא שם אנשים רבים והנה התעורר נחמיה לסבב שישבו שם רבים ויבנו בתים בתוכה. ולזה השתדל לדעת מי הם העולים כדי שיקח מהם חלק מה ישבו בירושלים באופן שלא תהיה העיר בעם מעט. והנה זכר פה ספר היחס העולים מבבל אשר נזכרו במה שקדם. והנה מספר הכתוב פה איננו מסכים למספר הפרטים שנזכר במה שקדם ואחשב כי העולים כאשר היו בעת עלותם נכתבו במה שקדם אך אחר זה עלו מקצתם יותר ומקצתם שבו לבבל בדרך שמקצתם היו יותר ממה שנכתב ממספרם וקצתם פחות. והנה הנדבות שנזכרות פה אינן מסכימות גם כן לנדבות הנזכרות שם כי בכאן זכר מכתנות הכהנים יותר ממה שזכר שם ומשאר הדברים פחות וידמה כי בכאן זכר קצת הפרטים והשמיט קצתם. ואחשוב כי עד אמרו ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים מצא כתוב שם אך מזה המקום והלאה הוא ספור מה שאירע עתה:

פרק ח

פסוק ב

וכל מבין לשמוע. אחשוב כי רמז בכל מבין לשמוע אל הטף כמו שאמרה התורה בפרשת הקה למען ישמעו ולמען ילמדו ובאר בזה כי לא יבואו שם מהטף רק המבינים לשמוע:

פסוק ג

ואזני כל העם אל ספר התורה. כלם היו מטים אזניהם לשמוע הדברים ולהבינם ולזה הוא מבואר שלא היו מדברים בדברים אחרים:

פסוק ד

ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר וגו'. הנה עשו זה כדי שיהיה גבוה על העם וישמעו כלם דבריו ולפי שהמגדל ההוא היה גבוה עשרה טפחים או יותר והיה חולק רשות לפני עצמו היו שם עמו מימינו ומשמאלו קצת אנשים כדי שלא יאמר דבר שבקדושה בפחות מעשרה:

פסוק ה

וכפתחו עמדו כל העם. ר"ל שתכף שפתח ספר תורה עמדו כל העם על עמדם לא התנועעו איש ממקומו כדי שיוכלו להבין את דברי התורה:

פסוק ו

ויברך עזרא את ה' האלהים וגו'. זו ברכת התורה וידמה מזה שכבר ברך קודם קריאתו התורה:

במועל ידיהם. ר"ל שנשאו ידיהם למעלה לה' יתברך בענותם אמן:

פסוק ז

מבינים את העם לתורה. ר"ל שהם מבארים להם התורה:

פסוק ח

ויקראו בספר בתורת האלהים וגו'. ר"ל שהלוים קראו בספר בתורת האלהים דבר מפורש כי תרגמוהו להם ולא די להם שתרגמוהו להם בלשון מובן אצלם אבל השתדלו בשימת שכל וחכמה בענין הדבר המתורגם וזה היה כשבארו להם הכונה אשר בעבורה אמרה התורה זה ויבינו אותם בצורת הקריאה בתורה שתסכים אל המכוון בה וזה היה כשינוחו בקריאתם במקומות שהוא סוף באופן מה ולא ינוחו במה שהוא אמצע:

פסוק ט

היום קדוש הוא לה' אלהיכם. זה מבואר כי הוא היה יום זכרון תרועה והוא אשר נקראהו ראש השנה:

כי בוכים כל העם וגו'. ידמה שקראו להם במקום הקללות למען ייראו את ה':

פסוק י

לכו אכלו משמנים וגו'. אמר זה בעבור עונג יום טוב ובעבור שהתורה צותה לנו בכל שמחותינו בחגינו לשמח האביונים בכל הטוב אשר נתן ה' לנו צוה אותם שישלחו מנות לאשר אין נכון ומזומן והם העניים ולפי שעד חצי היום קראו בתורה למדנו מזה שהמועדים נתנו לשמח בקצתם הנפש והוא העסק בתורה ולשמח בקצתם הגוף והוא ההתענג במזונות ובמשקים הערבים:

כי חדות ה' היא מעזכם. ר"ל המבצר והחוזק שתתחזקו בו הוא שתשמחו במה שרצה ה' יתברך שתשמחו בו והם המועדים כי בהם הישרה נפלאה להשיג ה' יתברך כמו שבארנו בפירוש התורה ועם השמחה והרחבת נפש יתכן שיושג זה יותר ואפשר שנאמר שהרצון בו שהוא ראוי שתשמחו במה ששמעתם מהתורה כדי שתתישרו לשמרה והוא המעוז והחוזק שתקחו מזה כי שמחתכ' בו תורה שרצונכם לנהג לפי התורה וזה הוא מה שאמר אחר זה וילכו כל העם לאכול ולשתות ולשלוח מנות וגו':

פסוק יא

והלוים מחשים וגו'. ר"ל שהם היו משתקים העם מהבכי והתאבל:

הסו. שתקו:

פסוק טו

צאו ההר והביאו עלי זית וגו'. ר"ל עצים עם עלים לעשות סוכה:
ועלי הדס. לפי שזכר אחר זה ועלי עץ עבות למדנו שההדס שנזכר תחלה אינו עץ עבות וידמה שבחרו אלו קצתם ליופי וקצתם לריח טוב:

פסוק יז

כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל. ר"ל להיות לב כל הבאים שם טוב עם ה' ולקרוא יום ביום בספר תורת האלהים וידמה שכן עשו בימי יהושע בן נון לקרוא גם כן בספר תורת האלהים או יהיה שב אמרו כי לא עשו כן לעשות הסוכות ולב כלם לה':

פרק ט

פסוק א

נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם. ידמה שעל דבר מה שהתחתנו עם גויי הארץ עשו זה שתהיה להם כפרה מה' יתברך ואף על פי שכבר טהרם עזרא מזה כמו שקדם ידמה שבאו אחר זה שם אנשים מהשבי אשר התגעלו בזה החטא ולזה הוצרכו אז להבדל מכל בני נכר:

פסוק ג

ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רביעית היום. למדנו מזה שביום צום ראוי לקרא בספר התורה ברביעית היום הראשון וברביעית היום האחרון יתודו וישתחוו לה' יתברך ויתפללו לפניו לכפר עונותיהם כי אז הם בלב נשבר ונדכא מצער התענית והחצי מהיום אשר בין שתי הרביעיות האלו ראוי שיפשפשו במעשיהם ויתקנו המעוות כי אז יתכן שתהיה תפלתם נשמעת כמו שמצאנו במשה שלא התפלל על חטא העגל כי אם אחר שטהר ישראל ממנו לפי מה שאפשר:

פסוק ד

ויקם על מעלה הלוים. ר"ל על המקום העליון אשר עומדים שם הלוים באמרם השיר:

פסוק ה

קומו ברכו את ה' אלהיכם וגו'. הם היו אומרים אל העם שיברכו את ה' שהוא אלהיהם מן היות העולם וכל עוד שיהיה העולם נמצא כי ה' יתברך הוא תמיד נמצא לא סר ולא יסור ואחר זה השלימו זאת הברכה כאלו הם מדברים עם ה' יתברך ואמרו ויברכו ישראל שם כבודך שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה ר"ל שלא נוכל לברכו ולהללו

בשום פנים שלא יהיה ה' יתברך מרומם על כל הברכות ותהלות ההם ואפילו מלאכי השרת כשיברכוהו ויהללוהו הנה הוא מרומם לאין שעור על כל ברכותיהם ותהלותיהם כמו שבארנו בראשון ובחמישי מספר מלחמות ה' והנה למדנו מזה שישראל היו עונין על הברכות במקדש ברוך ה' אלהינו מן העולם ועד העולם וברוך שם כבודו ומרומם על כל ברכה ותהלה. ואחר זה אמרו הלוים כל אלו הדברים הנפלאים והשלמים הנזכרים אחר זה וראינו לבארם באור שלם לבאר מה שבאלו הדברים מהשלמות:

פסוק ו

אתה הוא ה' לבדך. כי לא ישתתף עמך בזה השם אחד מהנמצאות כי ההיות הוא לך מעצמך וכל היות אשר לזולתך הוא עלול מן ההיות אשר לך ולזה יאמר שם ההיות באמתות ובקדימה על ה' יתברך ועל זולתו יאמר בשתוף ובאיחור:

אתה עשית את השמים. והם הגלגלים השמונה ושמי השמים הם הגלגלים העובדים כל גלגל וגלגל בתנועותיהם:

וכל צבאם. הם הכוכבים אשר בעבורם היה רבוי הגלגלים ועשית הארץ וכל אשר עליה מהצמחים והבעלי חיים:

הימים וכל אשר בהם. מהדגים והצמחים כמו האלמוגים שיתהוו בהם וקצת עשבים שגדלים במים:

ואתה מחיה את כלם. ומעמיד אותם ר"ל שאין מעשיך אלו כדרך מעשי האדם שאחר שנעשו לא יתלה קיומם בקיום העושה אותם אבל מעשי ה' יתברך קיומם במה שישפע עליהם תמיד מה' יתברך ולזה הוא מחיה את כלם:

וצבא השמים לך משתחוים. ר"ל שהם כלם נכנעים לו יתברך ובשליחותו הם מתנועעים כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ה':

פסוק ז

אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. ולזה הוצאתו מאור כשדים כדי שילך לארץ הנבחרת למען יהיה זרעו נבחר כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה:

ושמת שמו אברהם. כשרצית שיהיה לו בן משרה אשר היה ממנו הזרע הנבחר אשר בעבורו היה אב ואדון להמון גוים כי ממנו היה הזרע שזכה לרשת ארץ שבעה עממין והנה (ח) מצאת לבב אברהם נאמן לפניך ולזה כרת עמו הברית בין הבתרים לתת את ארץ הכנעני החתי האמורי והפרזי והיבוסי והגרגשי באופן שתנתן לזרעו. והנה לא זכר שאר האומות שאמר לו ה' יתברך שיתן לזרעו לפי שהוא אמר אחר זה ותקם את דבריך ולא נתקיים עדיין ענין נתינת שאר האומות והכל יהיה נשלם בעת ביאת הגואל כמו

שבארנו בבאורנו לדברי תורה. והנה בסוף הענין הקמת את דבריך כי צדיק וישר אתה ולא תמנע מבעל חק חקו שאמרת לתת לו מהטוב ולזה רצית להגיע לזרע אברהם זה הטוב כאשר יהיו ראוים לו גם המצאת להם מה שקנו בו מהשלמות באופן שיהיו ראויים לזאת הטובה. והנה מהשגחתך על האבות (ט) ראית את עני אבותינו במצרים וירדה השגחתך להצילם ושמעת גם כן זעקתם על ים סוף כשרדף פרעה אחריהם ואבד מהם מנוס כי הים היה להם מצד אחד וחיל פרעה מצד אחר אז מהרת להצילם. ולא די שהצלת אותם אבל השתדלת לעשות מה שתעשה לך שם בו. והם (י) האותות והמופתים שנתת בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי זה היה סבה לעשות לה' יתברך שם וזה שנספר תמיד באזני בנינו ובני בנינו אלו האותות וידעו כלם כי הוא ה'. והנה במה שהשפעת מהטוב הנפשי לישראל באלו המכות אשר הכית פרעה ועבדיו ועמו בכל מכה לא היה מהעול כלל כי ידעת כי כלם הרשיעו על ישראל לענותם בענוים נפלאים ודמו לכלותם בגזרותיהם במה שגזרו שכל הבן הילוד ישליכו היאורה. ובזה הוסר הספק איך היה נענש פרעה וה' יתברך הקשה את לבו וזה כי הוא לא היה נענש על מה שהקשה ה' יתברך בו את לבו אבל היה ראוי לעונש מצד מה שהרשיע כנגד ישראל ורצה ה' יתברך בהטילו העונש עליו שיגיע מזה תועלת לישראל שידעו כי הוא ה' ולזה הבטיח ה' יתברך אברהם שיחדש אלו המופתים בצאתם ממצרים באמרו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ובזה נתבאר לאברהם קיום היעוד שיעדו ה' יתברך מענין ירושת הארץ אשר בעבורו שאל אות ואמר במה אדע כי אירשנה כי בסבת אלו האותות קנה זרעו מהשלמות מה שהיה ראוי בו לירושת הארץ כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה. וזולת האותות והמופתים שהרבית לעשות במצרים עשית עוד מהמופת כדי ידעו כלם כי אתה ה'. והוא (יא) שכבר בקעת הים לפני ישראל כשרדף פרעה אחריהם ויעברו בני ישראל בתוך הים ביבשה ואת רודפיהם השלכת בכח במצולות הים וצללו בהם במהירות כמו שתצלול האבן במים עזים. ועשית עוד מהמופתים לישראל למען ידעוך שכבר (יב) הנחיתם בעמוד ענן יומם ועמוד האש לילה להאיר להם את הדרך אשר ילכו וגם בחנותם לא המיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם. והפלגת עוד לחדש להם מהמופת יקנו בו השלמות האמתי. והוא שכבר (יג) ירדה שכינתך על הר סיני ועיניהם רואות ודברת עמהם משמים על דרך פלא באותם הקולות הנפלאים שהיו העם רואים שומעים ונתת להם בזה האופן עשרת הדברים שכללו משפטים ישרים והם לא תחמוד ולא תענה ולא תנאף ולא תגנוב ולא תרצח וכבד. ותורות אמת הם אנכי ולא יהיה לך. והחקים והמצות

הטובים הם לא תשא וזכור. שעם היותם חקים הם מבוארי התועלת כמו שבארנו כל זה בפרשת וישמע יתרו:

פסוק יד

ואת שבת קדשך הודעת להם קודם זה בדבר המן שנתבאר בו לכל ישראל איזה יום הוא שבת כי ביום הששי מצאו במה שלקטו משנה על אשר ילקטו יום יום כדי שיספיק להם לשבת ובשבת לא ירד ובזה הודיע להם ה' ענין השבת שהוא קדוש בזה האופן שנפלא ואחר ששמעו ישראל עשרת הדברים ויראו פן ימותו אם ישמעו עוד דברי ה' יתברך בזה האופן אמרו למשה דבר אתה עמנו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ואז צוה ה' יתברך לישראל מצות וחקים ותורה ביד משה עבדו. והנה הרבית להם עוד מופתיך למשכם לעבודתיך:

פסוק טו

נתת להם במדבר לרעבם לחם מן השמים והוא המן והצאת להם מים מסלע לצמאם וזה קרה להם פעמים בהיותם במדבר ותאמר להם אחר זה לבוא שם מרגלים כדי שיתישרו לרשת את הארץ אשר נשבעת לאבותיהם לתת להם:

פסוק טז

והנה המרגלים ואבותינו עמהם הרשיעו ויקשו את ערפם לבלתי שמוע אל דברי ה' יתברך:

פסוק יז

לעלות שם לרשת את הארץ כאמרם אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו וימאנו לשמוע כשאמר להם יהושע וכלב שיעלו כי הארץ טובה מאד וה' יתברך הוא בעזר ישראל ולזה אין לירא מעוצם האומות ההם ולא זכרו הנפלאות העצומות אשר עשית עמהם קודם זה אשר בעבורם היה ראוי שיבטחו בה' יתברך שהוא יכניע אויביהם לפניהם כי כל אשר יחפוץ יוכל ויקשו ערפם לבלתי בטוח בה' יתברך ואמרו מרב מרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ועם כל זה שעשו כנגדך אתה אלוה הסליחות חנון ורחום ארך אפים ומרבה להטיב ולזה לא עזבתם כי הארכת אפך ורחמת עליהם ולא רצית להפרע מהם תכף אבל הארכת חנותם במדבר עד שלמות ארבעים שנה כדי שלא ימותו בלא עתם ובאותם הארבעים שנה קרבת אותם מאד לעבודתך כמו שזכר אחר זה וכל זה מרוב השגחתו על ישראל בעבור בריתו עם האבות. וגם כי הרשיעו מאד (יח) לעשות להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך ישראל אשר העלה אותך מארץ מצרים ועשו בזה הכעסות גדולות כנגד ה' ית':

פסוק יט
ואתה מפני רב רחמיך עם כל לא הסירות השגחתך מהם במדבר לא סר מעליהם עמוד הענן ועמוד האש שהיה בו תועלת להישירם לאמונת ה' יתברך והיה בזה עוד מהתועלת לנחותם הדרך ולהאיר להם בלילה:

פסוק כ
ורוחך הטובה נתת על שבעים איש מזקני ישראל להשכיל ישראל ולהחכימם ולא מנעת מנך מפיהם כל אותם הארבעים שנה ומים נתת להם לצמאם כמו שנתבאר בספורי התורה:

פסוק כא
והנה כלכלת אותם ארבעים שנה במדבר לא חסרו דבר שלמותיהם לא בלו מעליהם וגם נעלי רגליהם לא בלו בכל זה הזמן הארוך ועשה זה ה' להישיר אותם לעבודתו בתכלית מה שאפשר:

פסוק כב
ואחר זה נתן להם ממלכות ועממים בימי משה כאשר מתו דור המדבר וחלקת אותם לפאה שהיא הקצה וההתחלה. והעיר בזה כי הממלכות האלו נתנו לבכורות מהשבטים שהם ראובן גד ומנשה שהיה בכור יוסף ויוסף היה בכור לרחל. ואפשר עוד שקראם פאה להיותם פחותים מאחיהם וזה מבואר בראובן ומנשה ואולם בגד יתבאר ממה שאמר לו יעקב ומשה בברכותיו ולאשר אחיו. ואלו שהיו פאה ירשו את ארץ סיחון ואת ארץ מלך חשבון שלקחה סיחון מיד מלך מואב הראשון ולקח את כל ארצו מידו וכל זה לקחו ישראל בהכותם את סיחון ואת ארץ עוג מלך הבשן וזה חלק משה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה:

פסוק כג
והנה הרבית בני הדור ההוא שגזרת שימותו במדבר ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבותיהם לתת להם הנגבלת בתורה מעבר לירדן מזרחה וכאשר (כה) אכלו ושבעו ושמנו בעטו בך והיה זה סבה אל שבסוף הענין (כו) מרדו בך והשליכו תורתך אחרי גום והלכו אחרי אלהי העמים והנביאים אשר שלחת להם להעיד בהם הרע שיקרה להם אם לא ישיבו אליך הרגו אותם כמו שעשתה זה איזבל ויהואש ומנשה והנה בעת התחלתם למרוד בך (כז) וזה היה בימי השופטים נתת אותם ביד צריהם והצרו להם ובעת צרתם היו צועקים עליך ומרוב רחמיך פנית אליהם לתת להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם. ולא נמנעת מזה מפני מה שמרו ועצבו את רוח קדשך:

פסוק כח
וכנוח להם ישובו לחטוא וכאשר ירדו בהם אויביהם ישובו ויצעקו אליך ושמעת צעקתם להצילם והיה זה פעמים רבות כמו שנזכר בספר שופטים:

פסוק כט
ואחר זה בימי המלכים לישראל ויהודה כאשר מרדו בך העידות בהם על יד עבדיך הנביאים מה שיקרה להם מהרע אם לא יסודו מרוע מעלליהם. והנה עשית זה להשיבם אל תורתך והם הרשיעו ולא שמעו למצותיך ומשפטיך חטאו בם עם היותם בתכלית השלמות והערבות ואין בהם דבר מהקושי כמו הענין בתורות שאר האומות אשר ישרפו באש לאלהיהם בניהם ובנותיהם כי אלו המצות והמשפטים הם באופן שכלם מתישרים אל מה שהוא בריאות הגוף והנפש וחייהם והם נתנו כתפם סוררת ונוטה מדרכיך אשר צויתם והקשו ערפם מהפוך אליך פניהם אבל פנו אליך עורף ולא פנים:

פסוק ל
והנה הארכת העונש מרוב רחמיך ומשכת עליהם שנים רבות והעידות בם ברוחך שהיתה על נביאיך ובידם שלחת להם הדברים להוכיחם ולא שמעו אל דבריך לקחת מוסר והיה זה סבה שנתת אותם ביד עמי הארצות והם מלך אשור ומלך בבל והם הרגו בהם הרג רב:

פסוק לא
והנה ברחמיך הרבים לא עשית אותם כלה ואף על פי שהיו ראוים לזה מצד עוצם חטאתיהם גם לא הסירות מהם השגחתך לעזוב אותם בארץ שבים כי שם היו עיניך בהם להשגיח בם כי אל חנון ורחום אתה:

פסוק לב
ועתה אלהינו שומר הברית והחסד שהיה לך עם האבות און התלאה אשר מצאתנו מימי מלכי אשור עד היום מעט ומשם בא הרע לישראל ועד עתה כי הוא הגלה עשרת השבטים והשחית רבים ביהודה ולכד את כל ערי יהודה הבצורות ואחריו בא מלך בבל להשחית את השארית הנשארה:

פסוק לג
והנה אתה אלהינו צדיק על כל הבא עלינו מן הרע כי באמת וביושר ובחמלה שפטת אותנו אך אנחנו הרשענו:

פסוק לד
ולעדותיך אשר העידות בהם. ר"ל ההעדות שהעידות בהם בתורה מן הרע שיקרה להם אם יסורו מאחריך והעידות בהם עוד על ידי נביאיך. והנה הם עם רב הצלחותיהם שהיתה להם מלוכה והיו נוחלים טובך הרב בארץ הטובה אשר נתת להם לא רצו לעבדך ולא שבו ממעלליהם ארבעים ואנחנו בהפך זה:

פסוק לו
כי אנחנו עבדים ומלכי הגוים מושלים על אדמתנו ובהמתנו ועל גופנו ובצרה גדולה אנחנו:

פרק י

פסוק א
ועם כל זאת אנחנו כורתים ברית אמת לקיים את דברי התורה ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת ה' ולשמור ולעשות מצותיו ומשפטיו וחקיו כמו שאמרה התורה תחת אשר לא עבדת. וכבר כתבנו זה הברית אשר אנחנו כורתים ועל החתום כל המנהיגים והם השרים והלוים והכהנים והנה זכרם בשמות:

פסוק כט
נשיהם בניהם ובנותיהם כל יודע מבין. ר"ל אשר יהיו מהם בני דעת לשמוע וללמד את דברי התורה:

פסוק ל
מחזיקים על אחיהם אדיריהם. ר"ל שגדוליהם ושריהם מחזיקים על אחיהם להכריחם לקיים התורה:

פסוק לא
ואשר לא נתן בנותינו וגו'. הנה זכרו קצת פרטי המצות אשר נכשלו בהם כמו ההתחתן בגוים ועשות מקח וממכר בשבת אע"פ שאין אסורו אלא מדברי סופרים לפי שהוא מביא לעבור על אסור תורה כמו הכתיבה שהיא מלאכה:

פסוק לב
וכל שבר. וכל קנין והשמטת קרקע והשמטת כספים כי בזה נכשלו בהיותם בא"י כמו שתמצא מבואר בדברי ירמיה. והנה נטישת השנה השביעית הוא שישמיטו ידיהם מקרקעותיהם בעליהם והוא שיהיו הפירות כמו הפקר כמו שבארנו בפרשת בהר סיני:

פסוק לג

לתת עלינו שלישית השקל בשנה. ראוי שתדע שהשקל הזה היה יותר גדול מהשקל הנזכר בתורה ולזה הספיק להם שלישית השקל להיותו כמו מחצית השקל שצותה התורה וכבר נתבאר בפרשת כי תשא שזה הכסף היה נתן על עבודת אהל מועד לעשות ממנו כל קרבנות צבור וכל המלאכה הצריכה בבית המקדש ובעבור שלא תשבת העבודה בבית המקדש הפלנו גורלות על קרבן העצים. ר"ל שקצתם היו מביאים שם עצים בבית המקדש וקצתם בעת אחר בדרך שהיה הדבר מוגבל להביאם שם לעתים מזומנים ומוגבלים באופן שלא יחסרו שם עצים לצורך המערכות אשר על המזבח. וידמה שגם בזה שגגו בעתים הקודמים. וקשרו עצמם גם כן לתת מתנות כהונה ולויה בדרך שיהיו הכהנים והלוים לעבוד עבודת המקדש ולא יחסר להם לחם ושמלה כי גם בזה שגגו בימים הקדמונים. ולזה היו הכהנים והלוים עוזבים עבודת המקדש והנה זכרו בזה המקום ממתנות כהונה בכורים ובכורות אדם ובכורות בהמה טמאה וטהורה וחלה ותרומה ומעשר מן המעשר שיקחו הכהנים ממעשר הלוים ותקנו שיביאו לכהנים כל אלו המתנות בבית האלהים כדי שלא יעזבו הכהנים העבודה לחזר על הגרנות לקחת התרומות והמעשרות:

פסוק לד

ללחם המערכת. הוא לחם הפנים:

ומנחת התמיד. הוא הקטורת שהיו מקטירים במזבח הזהב:

ולעולת התמיד. הם התמידין שבכל יום:

השבתות החדשים למועדים. הם מוספי שבת וראש חדש וימים טובים:

ולקדשים ולחטאות. הם זבחי שלמי צבור וחטאות של צבור:

וכל מלאכת בית אלהינו. הוא כל מה שיצטרך שם כמו שמן למאור וסולת למנחות ויין ושמן ופרה אדומה ושאר מה שיצטרך שם:

פסוק לו

בכורי אדמתנו. הם בכורי חטה ושעורה:

ובכורי כל פרי כל עץ. כבר בארו רבותינו שזה אינו אלא בפירות המיוחסים לארץ ישראל כמו גפן ותאנה ורמון וזיתים ותמרים ואלו השבעה מינין שזכרנו הם המיוחסים לארץ ישראל כאמרו ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש:

פסוק לז
ואת בכורות בנינו ובהמתנו. הם בכור אדם ופטר חמור וזכרם יחד לפי ששניהם נתנו לפדיון:

פסוק לח
ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר. ר"ל תרומות הדגן ותרומת פרי כל עץ שנגמרה מלאכתו כמו תירוש ויצהר:

פסוק לט
והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים. עשו זה להרחיק הלוים מכבוש תחת ידם מעשר המעשר שהוא לכהנים ולזה חייבו שיהיה שם כהן עמהם בלקחם המעשרות ועל הלוים חייבו שיהיה הטפול להביא מעשר המעשר ללשכות בית המקדש לבית האוצר:

פרק יא

פסוק א
וישבו שרי העם בירושלים וגו'. כאן חוזר לענינו הראשון שזכר שהעיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים ולזה נתן נחמיה אל לבו לתקן ענין הגלות שיהיה לבם לה' ויקימו התורה ולתקן דברי עבודת בית המקדש. ובזה הפסיק המאמר ואחר כך השתדל שישבו שרי העם בירושלים והפילו גורלות להביא אחד מעשרה משאר העם לשבת בירושלים וקצתם התנדבו עוד מעצמם לשבת בירושלים וברכו העם את המתנדבים כי הם עזרו להשיב ירושלים על ענינה הראשון. ר"ל לבנות חרבותיה. וזכר כי המתנדבים הם ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים וזכר עוד מי ישב בירושלים מבני יהודה ומבני בנימין:

פסוק ט
ויהודה בן הסנואה על העיר משנה. ר"ל משנה לפחה ואפשר שהיה משנה לפקיד והוא היותר נראה:

פסוק יא
נגיד בית האלהים. ר"ל ממונה על בית האלהים:

פסוק טז
על המלאכה החיצונה לבית האלהים. ר"ל שהוא היה ממונה על מלאכת בדק הבית במה שיצטרך מהמלאכה בחצר הכהנים והעזרות ובכלל כל מה שהוא מצטרך במה שהוא חיצון מבית האלהים:

פסוק יז
ראש התחלה יהודה לתפלה. ר"ל שהוא היה ראש לאשר יודה תחלה מהלוים לתפלה לשם יתברך והם המשוררים ובקבקיה היה השני לו להודות לתפלה:

פסוק כא
והנתינים יושבים בעפל. ר"ל בגובה העיד והוא קרוב לבית המקדש כדי שיהיו קרובים לעשות המלאכה אשר תצטרך שם:

פסוק כב
ופקיד הלוים בירושלים וגו'. ר"ל שהוא היה ממונה לנגד מלאכת בית האלהים לכל המצטרך שם לעושי המלאכה והוא היה מוציא כל ההוצאות כי מצות המלך ארתחששתא היתה עליהם שיהיו ממונים על זה כי מממון המלך היה נעשה כל זה:

פסוק כג
ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו. כי המלך נתן האמונה הזאת על המשוררים דבר יום ביומו שיאמרו כמה היתה ההוצאה ביום ההוא ויאמנו:

פסוק כד
והנה פתחיה בן משיזבאל היה ליד המלך לכל דבר שיהיה לעם. ר"ל שהוא היה מקב מהם מנת המלך ושאר הדברים אשר יבאו למלך מהם:

פסוק כה
ואל החצרים בשדותם. ר"ל אל העירות הבלתי מוקפות חומה כאמרו ובתי החצרים אשר אין להם חומה (יקרא כ"ה ל"א):

פסוק לו
ומן הלוים מחלקות יהודה לבנימין. ר"ל שכבר באו מחלקות מהם לארץ יהודה ולארץ בנימין:

פרק יב

פסוק א
עם זרובבל בן שאלתיאל וישוע. הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול:
שריה ירמיה עזרא. כל אלו הנזכרים שהם ראשי הכהנים הם ראשי המשמרות ולא מנה בכאן מהם כי אם עשרים ושנים אולי לא היו שם אז משמרות יותר כי המשמרות היו עשרים וארבע בימי דוד:

פסוק ח
והלוים ישוע וגו'. אלו היו ראשי משמרות:
על הידות. בא במשקל השלם והוא הפקוד שהוא המקור מבנין הפעל והרצון בו שהם היו ראשי המשמרות על דבר הודות ה' והם המשוררים:

פסוק י
וישוע הוליד את יהויקים וגו'. כל אלו היו כהנים גדולים דור אחר דור:

פסוק יב
ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות וגו'. לפי שמנה במה שקדם ראשי משמרות הכהנים בימי יהושע הכהן הגדול בא למנות עתה ראשי המשמרות בימי יויקים בנו ואמר כי למשמר שריה היה מריה ראש והנה לא זכרם כלם כי השמיט חטוש. אולי נתחברה משמרתו לאחת מהמשמרות והרצון באמרו לאביה זכרי למנימין כי זכרי היה ראש למשמר אביה ומנימין. או ירצה בזה כי פלטי היה ראש שני משמרות מנימין ומועדיה:

פסוק יד
למליכו. הוא מלוך (לעיל ב'):

פסוק טו
לחרם. הוא רחם (לעיל ג'):
למריות. הוא מרמות (שם):

פסוק יז
למנימין. הוא מימין (לעיל ה'):
למועדיה. הוא מעדיה (שם):

פסוק כ
לסלי. הוא סלו (שם ז'):

פסוק כב
כתובים ראשי אבות וגו'. ידמה שבימי דריוש הפרסי שהיה אבי ארתחששתא היה אלישיב כהן גדול ועוד היה כהן גדול בימי ארתחששתא אחרי מלכו יותר משלשים ושתים שנה כמו שיתבאר במה שיבוא מזה הספר והנה נעשה אז ספר כתובים בו אלו הראשים ואינו אתנו:

פסוק כד
וראשי הלוים חשביה וגו'. הם ראשי משמרות המשוררים והם היו מהללים ומודים לה' יתברך במצות דוד איש האלהים:

פסוק כה
באספי השערים. ר"ל שהם היו ראשים ללוים הנאספים אל השערים לשמרם:

פסוק כו
אלה בימי יויקים וגו'. ידמה שקודם ימי דריוש הפרסי היו בירושלים נחמיה התרשתא ועזרא הכהן כמו שתמצא כי בימי כורש אמר התרשתא לקצת הכהנים המתיחסים לכהונה אשר לא יאכלו מקדש הקדשים וכבר נכתב שם גם כן נחמיה התרשתא שנאמר אשר בוא עם זרובבל ישוע נחמיה (עזרא ב' ב'):

פסוק כז
ובתודות ובשיר. הם לחמי תודה:

פסוק כט
כי חצרים בנו להם המשוררים סביבות ירושלים. ר"ל שהם בנו סביבות ירושלים ערי הפרזי לשבת בם:

פסוק ל
ויטהרו הכהנים והלוים וגו'. הנה תחלה נטהרו הם בעצמם ואחר כן טהרו העם והשערים והחומה מכל טומאה:

פסוק לא
ותהלכות לימין מעל לחומה. ר"ל ששם היו בנוים מקומות יוכלו להלוך בהם (והם קוררדואר"ש בלע"ז) ועליהם העלה נחמיה את שרי יהודה:

פסוק לה
ומבני הכהנים בחצוצרות. כן צותה התורה שיהיו הכהנים תוקעים בחצוצרות על זבחי השלמים והתודות באות על זבח השלמים עם שזה היה יום שמחתם מפני חנכת חומת ירושלים:

פסוק לו
בכלי שיר דוד איש האלהים. הנה התקין דוד שירים להודות לה' יתברך והיו נתונים השירים ההם למנצחים על כלים מיוחדים מכלי זמר:

פסוק לח
והתודה השנית ההולכת למואל. הוא כמו למול והרצון בזה לנגד המקום ההוא:

פסוק לט
בשער המטרה. הוא שער חצר המטרה שהיו שמים בו האסירים:

פסוק מד
ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות. ר"ל שנתמנו פקידים על הלשכות לאוצרות לשים שם התרומות לכהנים והבכורים והמעשרות לכנוס בהם מנות הראיות מן התודה לכהנים וללוים לתבואות שדי הערים אשר ליהודה ובנימין כי רצה נחמיה שיובאו שם גם כן מנות הלוים כדי שיהיו הלוים פנוים לעבוד עבודתם בבית המקדש ולא יצטרכו לשוטט בערים לקחת מעשרותיהם:

פסוק מה
וישמרו משמרת אלהיהם. הוא שמירת בית האלהים ומשמרת הטהרה לשמור שלא תכנס טומאה בבית המקדש:

פסוק מז
נותנים מניות המשוררים וגו'. ר"ל שכבר היו נותנים להם מנות יחיו בהן דבר יום ביומו כדי שלא תשבת העבודה והיו מקדישין ממון ופירות לתת ללוים והלוים היו מקדישים לבני אהרן או ירצה בזה שישראל היו מכינים המעשרות ללוים ונושאים אותם להם בבית המקדש והלוים היו מכינים לבני אהרן מעשר מן המעשר ונושאים אותו להם בלשכתם:

פרק יג

פסוק ג
ויבדילו כל ערב מישראל. ידמה שנתגיירו מעמון ומואב והם הבדילום מישראל שלא יתחתנו בהם:

פסוק ד
קרוב לטוביה. הנה טוביה היה עמוני כמו שנזכר במה שקדם (ב' י"ט):

פסוק ו
ובכל זה לא הייתי בירושלים. ר"ל כאשר נעשית לשכה לטוביה בחצרי בית האלהים וזה כי בשנת שלשים ושתים לארתחששתא מלך בבל באתי אל המלך ולקץ שנה נשאלתי מן המלך ולקחתי רשות ממנו לשוב לירושלים:

פסוק ט
ואומרה ויטהרו הלשכות. ר"ל לשכת אלישיב ולשכת טוביה ואשיב שם בלשכת טוביה כלי בית האלהים את המנחה ואת הלבונה:

פסוק י
ואדעה כי מניות הלוים לא נתנה. ר"ל כי מנות הלוים לא נתנו להם בבית האלהים ולזה ברחו איש לשדהו הלוים והמשוררים לחזור על הגרנות בעבור מנותיהם:

פסוק יא
ואריבה את הסגנים וגו'. ולא נתנו מנותיהם בבית ה' ללוים ואקבץ את הלוים ואעמידם על עמדם הראשון וסבבתי שכל יהודה הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות בית ה' למען לא יצטרכו הלוים לעזוב עבודת בית המקדש:

פסוק יג
כי נאמנים נחשבו וגו'. שהם בחזקת נאמנים והם ישיבו לאחיהם חלקם:

פסוק יד
ואל תמח חסדי. ואל תמחה:

פסוק טו
דורכים גתות בשבת. הנה זו היא מלאכה מהמלאכות שיתחייבו עליהם בשבת:
ומביאים הערמות וגו'. ר"ל שערמות התבואה היו טועים על החמורים בשבת והנה ישראל הם מצווים על שביתת בהמתם:
ואעיד ביום מכרם ציד. ר"ל הנה הזהרתי אותם מכל זה ביום שהיו מוכרים צדה ומזון ביום השבת:

פסוק טז
והנה הצורים והם סוחרי צור ישבו בה ביום השבת והיו מביאים דגים וכל סחורה בירושלים והיו מוכרים בה ביום השבת לבני יהודה:

פסוק יז
והנה הריב נחמיה עם השרים בעבור שהיו מחללים את יום השבת באלו השלשה דברים אשר האחד הוא מדברי סופרים והוא הקניה והמכירה בשבת. והשנים הם מן התורה. האחד הוא שלא שבתה בהמתם בשבת והשני הוא עשותם מלאכה בשבת לדרוך את הגתות:

פסוק יט
ויהי כאשר צללו שערי ירושלים לפני השבת. זה הוא בערב שנטו הצללים בשערים ואומרה ויסגרו השערים. כדי שלא יבאו שם הסוחרים ויהיו למכשול לבני יהודה שלא יזהרו מלקנות מהם בשבת:

פסוק כ
וילינו הרוכלים. הם הסוחרים:

פסוק כא
אם תשנו. ר"ל אם תוסיפו שנית לעשות כן אשלח ידי בכם ליסר אתכם שלא תוסיפו לעשות כדבר הזה ומפני זה נזהרו ולא באו בירושלים מהעת ההיא בשבת:

פסוק כב
ואומרה ללוים שיהיו כלם מטהרים ויבאו לשמור השערים בשבת כל משמרות השוערים להוסיף קדושה וכבוד ליום השבת ואמנם צוה זה כי השבת לא היה נכר במקדש כי הכהנים היו עובדים עבודתם בשבת ולזה צוה שיהיה בו זה ההיכר:

פסוק כה
ואקללם. הנה קצתם נדה והחרים וקצתם הלקה ארבעים חסר אחת מפני עברם על מצות לא תעשה:
ואמרטם. הוא מריטת השער ליסרם:

פסוק כו
גם אותו החטיאו הנשים הנכריות. ואף על פי שהיה חכם גדול ושלם וכל שכן שיחטיאו אתכם:

פסוק כז
ולכם הנשמע לעשות את כל הרעה הגדולה וגו'. האם נשמע לכם במה ששמעתם מדברי התורה ומקללותיה למי שיעבור על דבריה מה שתתירו בו לעצמכם לעשות את כל הרעה הגדולה הזאת למעול באלהינו להושיב נשים נכריות הלא היה ראוי לכם שתקבלו מוסר ותיראו את ה' בראותכם הרעה הגדולה אשר אנחנו בה בעבור חטא אבותינו בכמו אלה הדברים:

פסוק כח
ואבריחהו מעלי. בעבור התחתנו בגויי הארצות וכדי שלא יהיה רגיל סנבלט החורוני בירושלים בעבורו כי הוא היה מצרי יהודה ובנימין ואם יראה מוצאי העיר ומבואיה אולי יתישר להזיק ליושבי ירושלים:

פסוק כט
על גאלי הכהנה. ר"ל שהיו מטנפים דבר הכהונה בהתערבם בגויי הארץ:

פסוק לא

ולקרבן העצים בעתים מזומנות וגו'. ר"ל שסדרתי הכל סדור שלם כדי שיהיה הכל מוגבל ולא יחסר דבר ולזה סדרתי עתים יביאו בעת עת מהם קרבן העצים למערכה אנשים ידועים כדי שיהיה הכל מוכן. וכן סדרתי עת לבכורי פירות האילן ועת אחר לבכורי התבואה יביאו אנשים באלו העתים בכוריהם. ובקש נחמיה מה' יתברך שיזכור לו כל זה לטובה אשר עשה לכבודו. הנה זה באור מה שראינו לבארו במה שהגבלנו באורו בזה המקום. ואולם התועלות המגיעים ממנו הם אלו. התועלת הראשון הוא להודיע שראוי לפחד תמיד ולברוח מן הספק ולזה זכר שאחר שנבנתה החומה והעמיד הדלתות שם בעיר ירושלים שומרים בשערים אנשי אמת ויראי אלהים כדי שיוכל לבטוח בהם שלא יפותו בשום פנים להסכים עם צרי יהודה ובנימין. וצוה עוד שלא יפתחו הדלתות בבקר עד חום השמש כי אולי אם יותר להם לפתחם קודם זה יקרה שיוכלו להכנס צרי יהודה ובנימין. ולזאת הסבה גם כן צוה שטרם ישכבו אנשי העיר בערב יסגרו הדלתות ולהעמיד משמרות לשמור בלילה בכל מבוי ומבוי לשמור העיר ולפי שראה שהעיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים השתדל שישבו שם שרי יהודה ועשירית שאר הגולה העולים מבבל. התועלת השני הוא להודיע שהוא ראוי שיופקדו בכל מלאכה גדולה ממונים ישגיחו בענין המלאכה ההיא שתהיה נעשית כהוגן ואם לא לא יתכן שתשלם המלאכה ההיא. ולזה זכר שאחר שהעמיד הדלתות שם על מנוים השוערים והמשוררים וזכר גם כן שעל כל משמר ומשמר היה ראש המשמר להשגיח על המשמר שלו. התועלת השלישי הוא להודיע שהכוונה במועדים הוא לעסוק בהם בתורה כי אז העם פנוים ממלאכה ויתכן להם זה ושהוא ראוי שישימו קצת היום בתור' ובקצתו יתענגו וישמחו לכבוד יום וב כי זה ממה שיתישרו בו לעמוד על מה שכונה התורה בענין המועדים. ולזה זכר שעזרא הסופר קרא בתורה נגד כל העם בראש השנה מאור הבקר עד מחצית היום ומחצי היום והלאה צוה שילכו לאכול ולשתות ולשמוח. ושישלחו מנות לאין נכון לו למען ישמחו העניים גם כן בשמחת יום טוב. ולהעיר גם כן שהוא ראוי לקרא התורה ביום טוב זכר כי בחג הסכות קראו בתורה בכל יום ויום. התועלת הרביעי הוא להודיע שדבר שבקדושה לא יתכן שיהיה בפחות מעשרה. ולזה זכר כי מפני שהיה עזרא עומד במגדל עץ עשו לדבר כדי שיהיה גבוה על העם וישמעו כלם דבריו והיה המגדל ההוא חולק רשות לעצמו הנה הוכרחו לעלות שם עמו אנשים מימינו ומשמאלו כדי שלא יאמרו דבר שבקדושה בפחות מעשרה. התועלת החמישי הוא להודיע שהוא ראוי בעת קריאת התורה שיטו כל העם אזניהם

אל דברי התורה. ולזה הוא מבואר שאין ראוי שידברו כלל אבל ישמעו דברי התורה ויבינום כפי כחם. ולזה אמר שכאשר קרא עזרא בספר התורה היו אזני כל העם אל ספר התורה ושכאשר פתח עזרא הספר עמדו כל העם במקומם כדי שיהיו יותר מוכנים להטות אזניהם אל הדברים. ר"ל שאם היו מתנועעים והולכים זה פה וזה פה היתה מתבלבלת להם שמיעת הדברים. התועלת הששי הוא להודיע שהקורא בתורה הוא ראוי שיברך קודם הקריאה. ולזה זכר שכבר ברך עזרא את ה' האלהים אחרי זכרו פתיחת עזרא הסופר את ספר התורה ומזה יתבאר שהוא ראוי יותר שיברכו לאחריה כי אז הגיע התועלת ממצות הקריאה וזה יתבאר מברכת המזון שחייבה התורה בה אחר האכילה והשביעה כי אז הגיעה ההנאה לא קודם זה. התועלת השביעי הוא להודיע שהשומע ברכה מפי המברך הראוי לברך צריך לענות אמן. ולזה זכר שכאשר ברך עזרא את ה' האלהים ענו כל העם אמן. התועלת השמיני הוא להודיע שכאשר היה שם מי שיקרא בתורה בצבור ראוי שיהיה שם מי שיבין הדברים ההם לעם ויבארם להם. ולזה זכר שכבר היו שם רבים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם לשמע דברי המבארים במה שקרא עזרא בספר התורה ושהם קראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל והבינו העם בתארי המקרא איך יתישר לעמוד מצורת הקריאה על כונת הכתוב. התועלת התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לבכות ולהתאבל במועדים. אבל ראוי לשמוח בהם שמחת ה' לא שמחה מישרת לסור מאחריו. ולזה אמר נחמיה לישראל היום קדוש הוא לה' אל תתאבלו ואל תבכו ואמר להם אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. התועלת העשירי הוא להודיע כי סכוך הסוכה ראוי שיהיה מעצים תלושים עם עלים וראוי שיבחרום יפי העלים וטובי הריח לפי מה שאפשר. וזה למדנו מאמרו צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב. וזה אמנם הוא למצוה מן המובחר כי התורה לא דקדקה בנוי וטוב הריח. אבל אמרה בסכות תשבו מכל מקום וכבר בארנו שם מה הם הדברים שיתכן להיות מהם סכך. התועלת האחד עשר הוא להודיע שאין ראוי לעשות סוכה כי אם במקום מגולה לא בתוך הבית. ולזה זכר שכבר עשו להם סוכות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחובות העיר. התועלת השנים עשר הוא להודיע שהחוטא בשובו אל ה' ראוי שיכנע לבבו ויהיה נשבר ונדכה בשיצער עצמו בצום ובלבישת שקים ומה שידמה לזה ויתודה חטאו. ולזה ספר שכאשר שבו ישראל מחטאתם במה שהתחתנו עם גויי הארצות הנה נאספו ישראל בצום ובשקים ואדמה על ראשם ונבדלו מגויי הארצות אשר התחתנו בהם והתודו על

חטאתיהם וגם על עונות אבותיהם אשר עליהם גם כן היה חרון אף ה' עליהם. והנה היה התועלת בהתודותם על עונות אבותיהם להעיר לבם כי על רוב חטאיהם נפלו ברעה אשר נפלו בה ומזה נתישרו לתת אל לבם לכרות ברית עם ה' ללכת בתורתו כמו שנזכר בזה הספור בסוף הדברים שנאמרו בזה הצום. התועלת השלשה עשר הוא להודיע כי ביום הצום ראוי לקרוא בתודה ברביעית היום הראשון ולהתודות לה' יתברך ולהשתחות לו ברביע האחרון כי אז הוא בצער גדול ותהיה מפני זה תפלתו יותר נשמעת ובמה שבין אדם יפשפש במעשיו לתקן עותתו. ולזה ספר כי ביום הצום קראו בספר התורה רביעית היום ורביעית היום התודו והשתחוו לה' אלהיהם. והתבאר שזה הרביעית היה האחרון מן היום ממה שאמרו בסוף אלה הדברים ובצרה גדולה אנחנו. התועלת הארבעה עשר הוא להודיע כי כשהיו אומרים ברכו במקדש היו אומרים ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם וברכו שם כבודו ומרומם על כל ברכה ותהלה והם היו עונין ברוך ה' אלהינו מן העולם ועד העולם וברוך שם שם כבודו ומרומם על כל ברכה ותהלה. ולזה ספר אמרו קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם וגו'. התועלת החמשה עשר הוא להודיע שאין נמצא יתכן שיקרא בשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א זולתי ה' יתברך וכבר בארנו שהענין הוא כן בבאורנו למה שאחר הטבע ובמאמר החמישי מספר מלחמות ה'. ולזה אמר אתה הוא ה' לבדך. התועלת הששה עשר הוא להודיע שה' יתברך שברא העולם בכללו הוא מעמיד אותו תמיד ונותן חיים וקיום לכל מה שיחיה ויתקיים לא כמו הענין בפועלים אשר בכאן שלא יצטרכו להם פעולותיהם אחר שפעלו אותם וזה כי התנועה אשר לצבא השמים אשר שמה ה' יתברך כלי לקיום כל אלו הדברים לא תהיה אלא מפני היותם משתחוים לה' יתברך. ר"ל כי מפני חשקם למה שציירו מעצם נימוס הנמצאות המושכל וסדרם וישרם אשר בנפש ה' יתברך יהיו נכספים להתנועע בתנועה המתחיבת מעצם הציור ההוא אשר מהתנועה ההיא יושפעו הרבה מהדברים אשר בכאן כמו שיסד להם ה' יתברך ביום הבראם. ולזה אמר ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים. התועלת השבעה עשר הוא להודיע כי האותות והמופתים ששם ה' יתברך בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו היה להועיל לישראל והוא שידעו כי הוא ה' ולא היה בו עול כנגד המצרים אף על פי שהקשה ה' יתברך רוח פרעה ואמץ את לבבו כי כבר ידע ה' יתברך כי הרשיעו מאד פרעה ועמו לעשות כנגד ישראל. ולזה נתחייבו לפול בזה העונש ורצה ה' יתברך שיגיע ממנו תועלת לישראל שידעו כי הוא ה'. ולזה אמר ותתן אותות ומופתים וגו'. התועלת השמונה עשר הוא לפרסם עוצם חסדי ה' יתברך לישראל בעבור בריתו עם האבות וזה שכבר ראה ענים במצרים ושמע צעקתם על ים סוף עם היותם

בלתי ראוים אז מצד עצמם שתדבק בהם אז ההשגחה האלהית אך היה זה מצד בריתו עם האבות כמו שנזכר בתורה ואחרי כן הישירם ה' יתברך לעבודתו באופן נפלא מצד האותות והמופתים שהרבה להם במצרים ועל הים ובמדבר ובמעמד הר סיני ובתורתו השלמה ששמעו שם קצתה מפי ה' יתברך בקול ההוא הנפלא וקצתם מפי משה ועם כל זה הפליגו לחטוא תכף ועשו להם מסכה ולא עזבם עם כל זה במדבר אבל דבקה בהם השגחתו לכלכלם שם על דרך המופת וגם בדבר המרגלים מרו ועצבו את רוח קדשו והאריך ה' יתברך ענשם עד שלמות ארבעים שנה לחמול עליהם לפי מה שאפשר ותוך זה הזמן עשה להם מופתים עצומים על צד החנינה ועל צד התוכחת למען ייראו את ה' לטוב להם. וכאשר נתישרו ליראת ה' הדור הבא אחר דור המדבר נתן לפניהם מלכים אדירים ונתן ארצם נחלה לישראל עמו ולא ארך הזמן ושבו לחטוא שמנו ובעטו בה' יתברך ונתנו ביד אויביהם ובשובם נתן להם ה' יתברך מושיע וכן התמיד פעמים רבות גם אחרי כן בעת מלכיהם מרדו בה' יתברך ועזבו כל תורתו ושלח להם ה' יתברך את עבדיו הנביאים יום השכם ושלוח והעידו בהם להודיעם הרע הנפלא שיקרה להם אם לא יסורו מדרכם הרעה והנה האריך להם ה' יתברך זה מאד עד שראה שלא היתה בהם תקוה שישובו מדרכם הרעה ואז נפלו ברע בהדרגה עד שגלו מן הארץ במעלם וגם שם לא עזב חסדו מהם. אבל היו עיניו בהם לשמרם מהכליון בהיותם בארץ אויביהם וזה כלו ממה שיישיר שומעי אלו הדברים להכנע לעבודת ה' יתברך. ולזה כרתו כלם ברית עם ה' יתברך ללכת בתורתו ולקיים המצות אשר עזבום עד שכמעט נשכח זכרם מהם. התועלת התשעה עשר הוא להודיע שעבודת קצת הלוים היתה בשיר להודות לה'. ולזה היו שם משמרות ממונות על זה כאמרו והלוים ישוע בנוי וגו' (לעיל י"ב י') ואמר גם כן וראשי הלוים חשביה וגו' (שם כ"ד) משמר לעומ' משמר וכבר בארנו זה גם כן מדברי התורה אלא שהוא יותר מבואר בזה המקום ובספר דברי הימים. התועלת העשרים הוא להודיע שקדוש חומת ירושלים ראוי שיהיה בתודות ושיר. (בשני משבועות דף י"ד). התועלת העשרים ואחד הוא להודיע שאסור לקנות ולמכור בשבת ואף על פי שאינה מלאכה כי זה אולי יביא לעשות מלאכה ולזה אמר נחמיה לחורי יהודה שהם מחללים את יום השבת מפני קנותם ומכרם בשבת. ולזה צוה לסגור שערי ירושלים ביום השבת כדי שלא תבא שם שום סחורה בשבת לשמור ישראל מהכשל בזה. והנה זה האסר הוא מדברי סופרים לעשות משמרת למשמרת התורה. התועלת העשרים ושנים הוא להודיע שיש לדיין לענוש לפי שעה יותר מהשעור שיתחייב מצד התורה. ולזה ספר כי נחמיה הריב עם המתחתנים בגויי הארצות וקלל קצתם וקצתם הלקה ומרט שערם. ואם אין

הקללה והמריטה ראויה לפי מה שהטילה התורה מהעונשים על זה. אך עשה זה נחמיה להוראת שעה מפני שהיה הדור פרוץ בזה. ולזה רצה להוכיחם בזה האופן גם השביעם באלהים שלא יעשו ככה לזאת הסבה. התועלת העשרים ושלשה הוא להודיע שעור זאת העבירה עד היכן הוא מגיע. ד"ל ההתחתן בגוים. והוא שגם שלמה שהיה נביא ואהוב מאד לאלהים החטיא אותו ההתחתן בגוים ואף על פי שכבר נתגיירו עד שכבר היה זה החטא סבה להגלות ישראל מעל אדמתם כי זה היה סבה להתחלק המלוכה והחלק המלוכה היה סבה להעשות עגלי הזהב אשר היה סבה בסוף הענין להכרית ישראל מעל אדמתם ויהודה ובנימין עמם כי למדו מלכי יהודה ממלכי ישראל לעשות הרע בעיני ה'. ולזה אמר הלא על אלה חטא שלמה מלך ישראל וגו'. התועלת העשרים וארבעה הוא לפרסם מה שהיה באלו הפעולות שעשה נחמיה מהשלמות והטוב כי הוא השלים בנין ירושלים בזה האופן הנפלא שקדם אשר היה בו מהחסידות והטוב מה שלא יעלם והעמיד עבודת בית המקדש באופן שלם בדרך שלא תשכח העבודה ונקה ישראל מכל סיג ועון כיד אלהיו הטובה עליו. ולזה אמר במקום מקום מאלו הפעולות זכרה לי אלהי לטובה למשוך לב האנשים להדמות פעולתיהם לפעולותיו. ובכאן נשלם ביאור זה הספר והיתה השלמתו בירח אדר שני של שנת תשעים ושמנה לפרט האלף הששי ליצירה. יתברך ויתעלה יוצר הכל אשר עזרני ברחמיו וברוב חסדיו על כל ברכה ותהלה אא"ס. תם ונשלם: